

Begin bij jezelf!

Kleine Uiteenzetting
over Stereotypen en
Vooroordelen

Voorwoord	3
1. Indelen	4
2. Stereotypen	9
3. Mensen zijn groepsdieren	18
Oordelen en beoordelen	24
4. Vooroordelen	27
Wie ben ik	35
5. Identiteit	36
Nationale stereotypen en identiteit	42
6. Discriminatie	46
Gelijke behandeling?	54
Ten slotte	56
Gebruikte literatuur	59
Colofon	60
© Illustraties	61

Voorwoord

Begin bij jezelf!

Waarom gebruiken mensen stereotypen? Hoe ontstaan vooroordelen? En leiden vooroordelen tot discriminatie?

Deze en andere vragen worden opgeworpen in de brochure *Begin bij jezelf!* De brochure is geschreven om de lezer meer inzicht te geven in de fenomenen stereotypen, vooroordelen en discriminatie. De tekst wil sociaalpsychologische (basis)kennis hierover toegankelijk maken. Centraal in de brochure staat de notie dat iedereen gebruik maakt van stereotypen

en (tot op zekere hoogte) ook vooroordelen. Die behoren in zekere zin tot de normale 'geestelijke gereedschapskist' van ieder mens. De belangrijkste vraag in deze brochure is dus niet 'hoe kan ik vooroordelen en stereotypen bestrijden', maar 'hoe ga ik hier mee om'.

Begin bij jezelf! Is gericht op een breed publiek, in het bijzonder op een aantal doelgroepen waar de Anne Frank Stichting educatieve trainingen voor verzorgt of wil gaan verzorgen: docenten(opleiders) en docenten in opleiding, jongerenwerkers, politiefunctionarissen, gemeenteambtenaren, peer educators en wat dies meer zij. In

de loop van 2013 zal deze publicatie tijdens een aantal trainingen en workshops worden getest en indien nodig worden bijgesteld. Deze editie is daarom nadrukkelijk nog een testversie. In de tweede helft van 2013 zal deze pdf worden omgebouwd tot een (nog) toegankelijker e-publicatie, waarin ook werkvormen zijn opgenomen en waaraan een online training wordt verbonden.

Goed (leren) omgaan met vooroordelen en stereotypen is een speerpunt in het educatieve werk van de Anne Frank Stichting. Hopelijk reikt deze e-publicatie de lezers en gebruikers hiervoor een aantal handvatten aan.

1. Indelen

Het benoemen en indelen van de wereld om ons heen is een van de meest basale en fundamentele activiteiten van ons brein. We doen het iedere dag, van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat.

De wereld overzichtelijk maken

Als je er even bij stil staat, merk je hoe vaak je bezig bent met het indelen van de wereld om je heen. Onze taal kent duizenden woorden voor het benoemen en onderverdelen van gebeurtenissen, dingen en mensen. Denk maar eens aan de manier waarop we het planten- en dierenrijk hebben ingedeeld en hoeveel namen we hebben verzonnen om de veelheid van die wereld in kaart te brengen.

Soms bewust, maar voor het overgrote deel zonder er veel bij stil te staan, ordenen we dingen, situaties en levende wezens in structuren. Het ordenen van alles en iedereen doen we om de wereld overzichtelijk te houden, er 'greep' op te krijgen en er betekenis aan te geven. Op die manier hoeven we niet altijd na te denken over de honderden, soms duizenden nieuwe indrukken die we per dag opdoen.

We delen in, maar we evalueren daarbij ook, vaak razendsnel. Binnen één of een paar seconden 'weten' we intuïtief of een nieuw persoon, nieuw dier of nieuwe situatie goed is of slecht, bedreigend of ongevaarlijk. Volgens biologen stamt dat uit de evolutionaire geschiedenis van de menselijke soort. Bij iedere nieuwe ontmoeting of situatie moeten we snel de inschatting maken of het 'te vertrouwen is'. Onze eerste impuls kan ons helpen bij het snel en adequaat reageren op een gevaarlijke situatie. Zonder dat we er ons erg van bewust zijn, zijn we in het dagelijks leven de hele dag aan het 'scannen' en op de automatische piloot aan het indelen.

Als kleuter beginnen

Zoals gezegd, met veel van de indelingen die we in ons hoofd maken, doen we weinig of niets. Meestal noteren we alleen maar, min of meer gedachteloos. We slaan de verworven kennis ergens op in ons achterhoofd en 'vergeten' het daarna. We zijn er constant en min of meer op de automatische piloot mee bezig. Als peuter beginnen we het ordenen van onze omgeving voorzichtig te leren. We gaan dingen en mensen categoriseren (in categorieën plaatsen). Al snel herkennen we het verschil tussen bekenden (ouders, broer, zus) enerzijds en 'vreemden' anderzijds. Maar vooral als kleuter beginnen we het onder de knie te krijgen. Dan gaan we woorden gebruiken, praten.

Het begint bij het benoemen van dingen in onze directe omgeving: dit is een appel, dat is een peer. Een banaan is lekker, poep is vies. Deze hond kun je aaien, die is ongevaarlijk; die poes, die kan krabben, daar moet je voor oppassen. We leren het verschil tussen papa en mama, tussen trein, bus en vliegtuig, tussen warm en koud water en ga zo maar door. We leren steeds meer woorden om de veelsoortigheid van voorwerpen en indrukken een naam te geven en we brengen op die manier ook steeds meer orde aan in die veelsoortigheid.

Indelen van mensen

Al snel leren we ook dat er een heleboel verschillende soorten mensen zijn: vertrouwd en niet vertrouwd, 'kindjes' en 'grote mensen', jongens en meisjes, ooms en tantes, buurjongens en buurmeisjes en kinderen die op een andere school zitten. We gaan de mensen

Indelen op huidskleur?

om ons heen indelen, allereerst vaak op basis van opvallende eigenschappen in iemands uiterlijk (bril, haarkleur, lichaamslengte) of later ook op karakter (sloom, sportief). Onbewust nemen we al snel een aantal basiscategorieën over: sekse, leeftijd en huidskleur horen daar bij.

Bewust of onbewust komen we tot het inzicht dat mensen ingewikkelder zijn dan een hoop andere dingen. Mensen kunnen in meerdere groepen worden ingedeeld. En we komen tot het inzicht dat we zelf ook tot allerlei groepen horen en bij allerlei groepen worden ingedeeld.

Kleding en uiterlijk zijn handige en veelgebruikte criteria bij het indelen van mensen in groepen. Hoe iemand zich presenteert zegt veel.

Steeds beter gaan we om mensen een plaats geven; bekenden, en later ook nieuwe mensen. Vaak doen we dat al bij de eerste blik of de eerste indruk. Hoe iemand zich presenteert, hoe hij of zij praat, welke attributen hij of zij bij zich heeft, zegt vaak erg veel over mensen.

De eerste indruk

Kom je een nieuw persoon tegen, dan verwerk je snel en vaak onbewust een enorme hoeveelheid informatie. Aan de lichaamstaal, de mimiek, de houding en de oogopslag kun je al heel veel aflezen. We delen mensen direct en zonder veel nadenken op tal van manieren in, op basis van de manier waarop iemand zich kleedt, zich opmaakt, zijn of haar sieraden (ringen, kettingen, tatoeages en andere versierselen), de tas die iemand bij zich heeft, et cetera. In één zin samengevat: we 'herkennen' mensen direct en delen hen in op grond van hun uiterlijk en de signalen die zij met hun uiterlijk uitstralen.

In een grote stad in het buitenland is het voor veel mensen een sport om landgenoten die te 'spotten', zonder dat we hen hebben horen spreken. Dat zien we aan uiterlijk, kleding, houding, manier van bewegen en tal van andere subtiele of zeer expliciete codes. Iemands seksuele gearedheid signaleren we vaak intuïtief. Als we op het werk kennis maken met een nieuwe collega denken we vaak binnen de minuut te weten of dat een leuk iemand is, met wie je kunt lachen en waarschijnlijk goed kunt samenwerken. Ook al kan later het tegenovergestelde blijken. Zitten we naast een onbekend persoon in de trein en praten we niet met

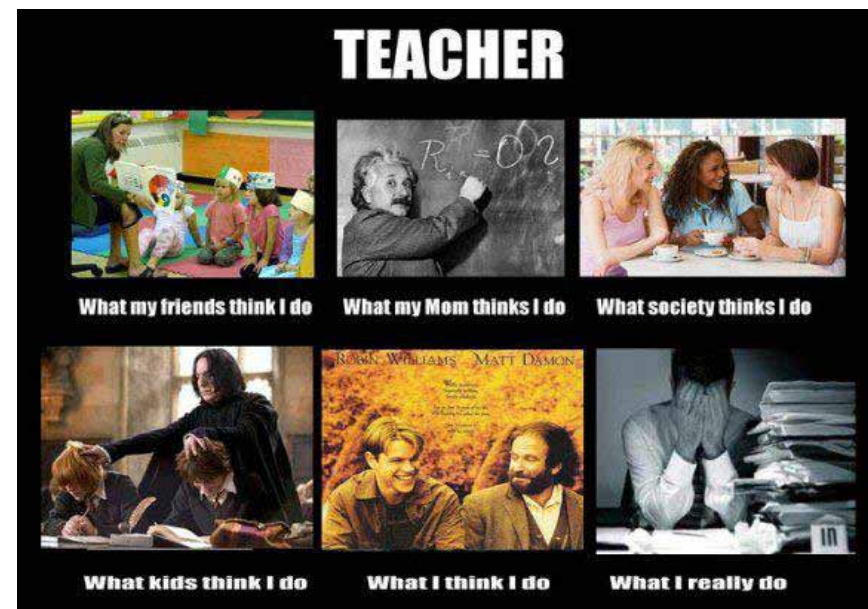

Hoe we onszelf zien, hoe anderen ons zien.

hem of haar, dan kunnen we desgevraagd na de treinrit toch best een hoop over iemand vertellen en denken we zelfs hem of haar goed te kunnen plaatsen.

Overeenkomsten en verschillen

Psychologisch onderzoek heeft uitgewezen dat dit voortdurend indelen en benoemen – niet alleen van mensen, maar ook van dieren, dingen en situaties – gemakkelijk leidt tot generaliseren. We maken van één persoon of ding een algemene regel: we delen iets of iemand in een groep in en over die groep hebben we al bepaalde denkbeelden in ons hoofd. Die denkbeelden

zijn dan ook automatisch van toepassing op het nieuwe 'groepslid'.

We hebben heel snel de neiging om overeenkomsten binnen bepaalde hokjes, binnen groepen die we onderscheiden, te overdrijven. We zien eerder de verschillen tussen groepen die we hebben gemaakt dan de verschillen binnen een bepaalde groep. Kortom, generaliseren zit in onze genen.

Belangrijk om te onthouden:

- Indelen doet iedereen; je doet het meestal automatisch.
- Sekse, leeftijd en huidskleur zijn de eerste indelingen die we (leren) gebruiken.
- Indelen leidt gemakkelijk tot generaliseren.

